

Zofia Lisiecka

Centralna Komisja Egzaminacyjna w Warszawie

Pogmatwane drogi eksternów do wyższych umiejętności, lepszej pracy i lepszego życia

Abstrakt

Po wielu latach funkcjonowania egzaminów eksternistycznych „na obrzeżach” edukacji, w roku 2007 powierzono badanie osiągnięć osób pragnących eksternistycznie potwierdzić umiejętności z zakresu szkoły podstawowej, gimnazjum oraz liceum ogólnokształcącego systemowi egzaminowania zewnętrznego. Od 2012 r. eksterni mogą także przystępować do jednolitych w całym kraju egzaminów z zakresu kształcenia ogólnego na poziomie zasadniczej szkoły zawodowej, a także potwierdzać kwalifikacje zawodowe, zdobyte nie tylko w wyniku kształcenia szkolnego czy ustawicznego, ale też nieformalnie. Rozwiązanie to jest zgodne z zaleceniem Parlamentu Europejskiego z 2008 r. w sprawie ustanowienia europejskich ram kwalifikacji dla uczenia się przez całe życie (ang. Lifelong learning) oraz z przyjętą w 2012 r. strategią OECD: *Better Skills, Better Jobs, Better Lives* (wyższe umiejętności, lepsza praca, lepsze życie). W polskim systemie edukacyjnym ekstern to osoba dorosła, która uczy się samodzielnie, w indywidualnym trybie przystępując do państwowych egzaminów zewnętrznych. Co roku czyni to kilka tysięcy osób, najczęściej pragnąc uzyskać świadectwo ukończenia liceum ogólnokształcącego dla dorosłych. Artykuł jest próbą stworzenia portretu zbiorowego wykluczonych z systemu edukacji stacjonarnej – w przewadze ludzi młodych, z różnych powodów porzucających standardową, szkolną ścieżkę edukacyjną. Prowadząc od 2008 r. badania tej populacji, autorka szukała nie tylko wskaźników statystycznych opisujących grupę docelową, ale też realizowała badania jakościowe.

Wstęp

Egzaminy eksternistyczne są ostatnim elementem, który w roku 2007 dopełnił budowany w Polsce od 1999 r. zewnętrzny system egzaminacyjny. Katalizatorem dla nieplanowanego¹ wcześniej poszerzenia obszaru objętego egzaminami zewnętrznymi stał się raport Najwyższej Izby Kontroli² o przeprowadzaniu w szkołach oraz centrach kształcenia ustawicznego organizowanych przez kuratoria oświaty egzaminów eksternistycznych. Z uwagi na liczbę osób pragnących zdobyć kwalifikacje zawodowe bądź uzupełnić wykształcenie ogólne, ujawnione w nim

¹ Por. dokumenty programowe związane z reformą edukacji w 1999 r., m.in. publikacje: *Reforma systemu edukacji – projekt* (1998), WSiP, Warszawa (tzw. „pomarańczowa książeczka MEN”) oraz *Reforma systemu edukacji – szkolnictwo ponadgimnazjalne* (2000), WSiP, Warszawa (tzw. „niebieska książeczka MEN”). W publikacjach tych brak jakichkolwiek wzmianek o zewnętrznych egzaminach eksternistycznych.

² *Informacja o wynikach kontroli organizacji egzaminów eksternistycznych w systemie oświaty* (2006), Najwyższa Izba Kontroli, Warszawa, http://www.nik.gov.pl/kontrola/wyniki-kontroli-nik/pobierz.px_2005025x.pdf;typ.k.pdf. W miesiąc po ukazaniu się wyników kontroli NIK sejmowe Komisje do Spraw Kontroli Państwowej oraz Edukacji, Nauki i Młodzieży przygotowały Dezyderat nr 4/6 do Ministra Edukacji Narodowej w sprawie zmian w organizacji egzaminów eksternistycznych w systemie oświaty.

nieprawidłowości, niektóre o charakterze korupcyjnym, a nawet przestępczym, stanowiły wówczas problem o dużym znaczeniu społecznym i gospodarczym. W analizowanym przez NIK okresie (lata 2002-2004) do egzaminów eksternistycznych przystąpiło bowiem łącznie ponad 300 tys. osób. W tym samym czasie powszechna stała się opinia, iż zdanie egzaminu w trybie eksternistycznym w większym stopniu zależy od przychylności szkolnej komisji niż od umiejętności zdającego. Może o tym świadczyć zarówno odsetek osób, które na egzaminach uzyskiwały oceny pozytywne (najwyższy wskaźnik procentowy, tj. 98,1%, odnotowano w szkołach policealnych, najniższy w szkołach podstawowych – 75%³), jak i nagminna praktyka organizowania w placówkach, które egzaminy przeprowadzały, kursów przygotowujących do tych egzaminów, z zajęciami realizowanymi przez późniejszych egzaminatorów. Tym samym eksternistyczny sposób zdawania egzaminów w owym czasie z jednej strony stał się praktyką masową, bo łatwo dostępną, z drugiej zaś deprecjonował osiągnięte przez zdających rezultaty, w opinii społecznej skazone nagannymi, a nawet nielegalnymi praktykami egzaminatorów i egzaminowanych, takimi jak kupowanie przychylności komisji, ujawnianie pytań egzaminacyjnych, stwarzanie pozorowanej sytuacji egzaminacyjnej, ściąganie itp.

Wprowadzone w roku 2007 unormowania prawne nakazały badanie osiągnięć osób pragnących potwierdzić wykształcenie ogólne w zakresie szkoły podstawowej, gimnazjum oraz liceum ogólnokształcącego dla dorosłych przez system egzaminowania zewnętrznego⁴. Od 2012 r. eksterni mogą także przystępować do identycznych w całym kraju egzaminów z zakresu kształcenia ogólnego na poziomie zasadniczej szkoły zawodowej, a także potwierdzać kwalifikacje zawodowe, zdobyte nie tylko w wyniku kształcenia szkolnego czy ustawicznego, ale też nieformalnie⁵. Rozwiązanie to jest zgodne ze strategicznymi celami Unii Europejskiej, wyznaczanymi przez jej najważniejsze instytucje – Parlament Europejski, Radę Unii Europejskiej i Komisję Europejską, będące w ciągu ostatniej dekady inicjatorami opracowania licznych strategii rozwoju społecznego, w tym edukacji, takich jak m.in. proces boloński, proces kopenhaski, strategia lizbońska czy *Europa 2020*⁶.

³ Dane MEN dotyczące lat szkolnych 2002/2003 i 2003/2004. Cyt. za: *Informacja o wynikach kontroli organizacji egzaminów eksternistycznych w systemie oświaty* (2006). Najwyższa Izba Kontroli, Warszawa, s. 11.

⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 18 września 2007 r. w sprawie egzaminów eksternistycznych, Dz.U. nr 179, poz. 1273.

⁵ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 stycznia 2012 r. w sprawie egzaminów eksternistycznych, Dz.U. 2012 poz. 188.

⁶ Jak podaje J. Ciechański (2004), „proces boloński” (*Bologna process*) dotyczy współpracy państw europejskich w celu stworzenia Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego (*European Area of Higher Education*), natomiast „proces kopenhaski” (*Copenhagen process*) obejmuje współpracę w zakresie kształcenia i szkolenia zawodowego, a przez to umożliwienie powstania Europejskiego Obszaru Kształcenia Ustawicznego (*European Area of Lifelong Learning*). „Proces kopenhaski” uzupełnia wcześniej rozpoczęty „proces boloński”. Oba procesy wpisują się w Jednolitą Strategię Kształcenia i Szkolenia UE, nie są jednak ograniczone tylko do państw członkowskich UE. Kształcenie i szkolenie zajmują centralne miejsce w przyjętej w 2000 r. przez Unię Europejską strategii lizbońskiej. W myśl założeń owej strategii, aby do roku 2010 „stać się najbardziej konkurencyjną oraz dynamiczną opartą na wiedzy gospodarką świata, zdolną do stałego wzrostu oraz zapewniającą coraz więcej coraz lepszych miejsc pracy oraz coraz większą spójność społeczną”, państwa członkowskie UE musiały postawić na kształcenie i szkolenie. (Zob. *Presidency Conclusions: Lisbon European Council*, 23 and 24 March 2000, § 5 i 25). *Europa 2020 – strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu* jest programem rozwoju społeczno-gospodarczego Unii Europejskiej na lata 2010-2020, zastępującym realizowaną w latach 2000-2010 strategię lizbońską.

Szerokie podejście do edukacji, które obok edukacji formalnej uwzględnia również inne formy edukacji i uczenia się, spotykane w rozwoju człowieka od najwcześniejszych lat do późnej starości⁷, promuje przyjęty przez polski rząd w 2013 r. strategiczny dokument *Perspektywa uczenia się przez całe życie*⁸. Dokument ten wytycza kierunki działania na rzecz: 1) uczenia się w różnych kontekstach – formalnym, pozaformalnym i nieformalnym, w różnych formach i miejscach (ang. *Lifewide learning*), przy równym traktowaniu wszystkich form uczenia się, 2) uczenia się na wszystkich etapach życia, począwszy od najmłodszych lat do późnej starości (ang. *Lifelong learning, LLL*), przedkładając *uczenie się nad nauczanie*, 3) identyfikacji, oceny i potwierdzania efektów uczenia się niezależnie od tego, gdzie, jak i kiedy ono zachodziło – w odniesieniu do europejskich oraz krajowych ram kwalifikacji⁹. Za cel wszystkich tych działań można by przyjąć strategię przyswiecającą Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD): *Better Skills, Better Jobs, Better Lives (wyższe umiejętności, lepsza praca, lepsze życie)*¹⁰.

Koncepcja obecnego systemu egzaminów eksternistycznych pozwala na pełną realizację powyższych strategii Unii Europejskiej i rządu polskiego. Eksterni bowiem to osoby dorosłe (powyżej 18. roku życia), które postawiły na samodzielność w wyborze drogi do celu, jakim jest poddanie własnych umiejętności procesowi walidacji, polegającemu na rozpoznawaniu, ocenianiu, określaniu wartości i uznawaniu efektów uczenia się¹¹. W myśl rozporządzenia MEN z 2012 r.¹² kwestią wolnego wyboru eksternów jest sposób przygotowywania się do egzaminów. Drogami, które obierają, są: a) uczenie się formalne (*formal learning*) – udział w **procesie kształcenia lub szkolenia, który prowadzi do uzyskania kwalifikacji** ujętych w krajowym systemie kwalifikacji (w przypadku eksterna ten sposób uczenia się jest jego doświadczeniem minionym), b) uczenie się pozaformalne (*non-formal learning*), czyli udział w procesie szkolenia,

⁷ Jak można przeczytać na stronach rządowych, „problematyka uczenia się przez całe życie, dotycząca wzrostu kompetencji i kwalifikacji, mieści się w ramach realizacji *Długookresowej Strategii Rozwoju Kraju. Polska 2030*, wypełnia też cele wskazane w strategicznym dokumencie Unii Europejskiej *Europa 2020*. Współbrzmi z wszystkimi zintegrowanymi strategiami rozwoju, a przede wszystkim ze *Strategią Rozwoju Kapitału Ludzkiego* oraz *Strategią Rozwoju Kapitału Społecznego. Perspektywa...* jest ważnym dokumentem programowym zapewniającym spójność działań na rzecz uczenia się przez całe życie. Określenie krajowych ram strategicznych polityki dotyczących uczenia się przez całe życie jest też jednym z warunków wykorzystania funduszy europejskich w perspektywie finansowej 2014-2020”. Zob. <https://www.premier.gov.pl/wydarzenia/decyzje-rzadu/uchwala-w-sprawie-przyjecia-dokumentu-strategicznego-perspektywa-uczenia.html>).

⁸ *Perspektywa uczenia się przez całe życie (2013)*, http://men.gov.pl/wp-content/uploads/2013/09/perspektywy_uczenia_sie_przez_cale_zycie.pdf.

⁹ *Perspektywa uczenia się przez całe życie*, op. cit. s. 3.

¹⁰ OECD (2012), *Better Skills, Better Jobs, Better Lives: A Strategic Approach to Skills Policies*, OECD Publishing, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264177338-en> lub <https://skills.oecd.org/documents/OECDskillsStrategyFINALENG.pdf>.

¹¹ Za: H. Narwojsz, C. Krawczyński, K. Symela, K. Zwiefka (2008), *Walidacja kompetencji nieformalnych uzyskanych poprzez doświadczenie w pracy. Metodyka – Procedury – Dokumentacja*, Warmińsko-Mazurski Zakład Doskonalenia Zawodowego, Olsztyn, s. 8-9.

¹² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 11 stycznia 2012 r. w sprawie egzaminów eksternistycznych, Dz.U. 2012 poz. 188. Wcześniej obowiązujące rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 18 września 2007 r. w sprawie egzaminów eksternistycznych nie dopuszczało przygotowywania się do egzaminów w formie innej niż samokształcenie.

który może prowadzić do uzyskania kwalifikacji istniejących poza krajowym systemem kwalifikacji, uznawanych dobrowolnie, bądź c) uczenie się nieformalne (*informal learning*), postrzegane jako proces niesformalizowany, zachodzący przez całe życie, albo jako proces zamierzony (planowane, samodzielne uczenie się) i niezamierzony (uczenie się mimowolne)¹³.

Mimo że ekstern to z natury ktoś lokujący się poza głównym nurtem edukacyjnym (łac. *externus* – *pozostający na zewnątrz*), każda z osób przystępujących do egzaminów eksternistycznych ma za sobą okres szkolny. Dlaczego więc przerwali naukę w szkole? Dlaczego, mówiąc o tej grupie, często używa się określenia *wykluczeni*? Problematyka wykluczania edukacyjnego jest często uwzględniana w analizach przyczyn wykluczania społecznego, na co wskazują prace takich autorów, jak Maria Jarosz, Zbigniew Kwieciński, Piotr Kozarzewski, Joanna Grotowska-Leder czy Ireneusz Białecki¹⁴. Ten ostatni w raporcie *Wykluczenie edukacyjne*¹⁵ wymienia sześć głównych problemów, które przyczyniają się do powstawania lub pogłębiania się nierówności w dostępie do kształcenia, utożsamianych przez niego z nierównościami szans życiowych, mogącymi skutkować wykluczeniem społecznym: (1) mała dostępność przedszkoli – niewystarczająca liczba miejsc w przedszkolach jest szczególnie istotna w środowiskach zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz dla dzieci wychowywanych w środowiskach rodzinnych, w których wspieranie rozwoju dziecka jest niewystarczające; (2) porzucanie nauki przed zakończeniem obowiązkowego kształcenia, powodujące niemożność nabycia wiedzy i umiejętności potrzebnych w dorosłym życiu, analfabetyzm i bardzo małe szanse na dalsze kształcenie, a tym samym na pełnoprawne funkcjonowanie na rynku pracy; (3) kształcenie zawodowe – do tego typu kształcenia trafiają wyłącznie osoby o najniższych wynikach w nauce, i tak obrana ścieżka w praktyce uniemożliwia jej zmianę w kierunku ogólnokształcącym; jednocześnie kształcenie zawodowe jest niedostosowane do potrzeb rynku pracy, co stanowi dodatkowy czynnik wykluczania tych osób z rynku pracy; (4) selekcje określające dostępność szkół średnich – egzamin na zakończenie nauki w gimnazjum, będący podstawą do kwalifikowania uczennic i uczniów do liceów ogólnokształcących, średnich szkół zawodowych (liceów i techników) oraz zasadniczych szkół zawodowych. Naukę na studiach kontynuują przede wszystkim absolwenci/cki liceów ogólnokształcących, dla uczennic i uczniów szkół zawodowych dalsza ścieżka kształcenia jest praktycznie „niedrożna”; (5) kształcenie i doksztalcanie dorosłych – korzystają z niego przede wszystkim młodzi ludzie, dobrze wykształceni i dobrze sytuowani – tym samym pogłębia się rozpiętość w doksztalcaniu między nimi a grupami osób starszych, o niskich kwalifikacjach i/lub dochodach; (6) nierówności wynikające z selekcji szkolnej opartej na ocenach i testach – selekcja odwołująca się do uzdolnień, umiejętności i aspiracji powodująca, że dzieci zdolniejsze mają większe szanse edukacyjne (szanse na lepszą szkołę),

¹³ Definicje form uczenia się za: H. Narwojsz i in., op. cit., s. 6.

¹⁴ Zob. M. Jarosz, red. (2008), *Wykluczeni. Wymiar społeczny, materialny i etniczny*, ISP PAN, Warszawa; *Ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce (2012)*, Raport krajowy Polskiej Koalicji Social Watch i Polskiego Komitetu European Anti-Poverty Network, Warszawa; Z. Kwieciński, (2002), *Wykluczanie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń.

¹⁵ I. Białecki (2010), *Wykluczenie edukacyjne [w:] Ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce*, op. cit.

a od jakości i poziomu wykształcenia zależy wiele szans życiowych – status, pozycja zawodowa, lepsze zarobki, kariera. Tym samym nierówności edukacyjne odnoszą się do dwóch obszarów: (1) nierówności warunków (różnice w sytuacji osób, np. pochodzących z miast i ze wsi; różnice związane ze środowiskiem rodzinnym, wykształceniem rodziców, systemem wartości, sytuacją życiową) oraz (2) nierówności wyników/rezultatów (różnice w wynikach nauki, na poziomie testów kompetencji, w proporcjach osób studiujących, najczęściej w odniesieniu do pochodzenia z miasta/ze wsi oraz z rodziny zamożnych/ubogich).

Wyniki powyższych analiz potwierdzają przeprowadzone w 2008 r. przez Wydział Badań i Ewaluacji Centralnej Komisji Egzaminacyjnej badania¹⁶ pełnej populacji eksternów przystępujących w nowym wówczas trybie do zewnętrznych egzaminów z zakresu liceum ogólnokształcącego dla dorosłych. Miały one na celu nakreślenie zbiorowego *portretu eksterna*, w tym pokazanie głównych przyczyn wykluczenia (się) tych osób z systemu edukacji formalnej. Jak podali sami zainteresowani, ich decyzje o przerwaniu nauki w szkole spowodowane były bądź niepowodzeniami wynikającymi z doświadczeń szkolnych, w tym przede wszystkim niezadowolającymi efektami kształcenia, skutkującymi kłopotami wychowawczymi, absencją, powtarzaniem kolejnych klas, bezradnością intelektualną¹⁷ itp., a w efekcie finalnym skreśleniem z listy uczniów lub porzuceniem szkoły, bądź z młodzieńczą kontestacją szkolnej rzeczywistości i niezgodą na uczestniczenie w tym aspekcie życia społecznego, bądź też z różnorodnymi zdarzeniami związanymi z życiem osobistym respondentów (np. konieczność podjęcia pracy zarobkowej, założenie rodziny, opieka nad dzieckiem lub innym krewnym, wyjazd za granicę, w tym jako osoba małoletnia, z powodu emigracji zarobkowej rodziców, długotrwała choroba, pogłębiający się nałóg, niedostosowanie społeczne, odbywanie kary więzienia, sytuacja materialna, w tym brak środków na dalsze kształcenie), bądź też wreszcie ze świadomie obraną drogą pozwalającą danej osobie godzić uczenie się z pracą zarobkową¹⁸.

Eksterni to jednak specyficzna grupa *wykluczonych*. Nie wykazują bowiem postaw przypisywanych tej grupie społecznej przez badaczy – często destrukcyjnych, powodujących poczucie niemożności, apatii, zwątpienia, powodujących *ucieczkę przegranych*: w zachowania aspołeczne bądź niezgodne z prawem, nałogi, depresję, z targnięciem się na życie włącznie¹⁹. To ludzie, którzy przechodząc przez etap *wykluczenia (się)*, w następstwie swych decyzji przezwyciężają trudności, „wychodzą z cienia”, odnajdują motywację do działania. Wyniki wzmiankowanych badań własnych autorki wskazały na różnorodność motywacji respondentów do podjęcia trudu uczenia się na nowo²⁰.

¹⁶ Zofia Lisiecka (2008), *Portret eksterna*, Centralna Komisja Egzaminacyjna, Warszawa.

¹⁷ Zob. B. Ciżkowicz (2009), *Wycudzona bezradność młodzieży*, Bydgoszcz; B. Ciżkowicz (2007), *Bezradność intelektualna a styl wyjaśniania zdarzeń [w:] Czego obawiają się ludzie? Współczesne zagrożenia społeczne – diagnoza i przeciwdziałanie* (2007), red. M. Libiszowska-Zółtkowska, Warszawa, s. 180-187.

¹⁸ Zofia Lisiecka (2008), op. cit., s. 3.

¹⁹ Zob. Maria Jarosz (2004), *Samobójstwo. Ucieczka przegranych*, PWN, Warszawa.

²⁰ Zofia Lisiecka, op. cit., s. 16-18. Wnioski te potwierdzają także nieopublikowane wyniki badań jakościowych (wywiadów), prowadzonych przez autorkę w latach 2009-2015.

Większość z nich (62%) zadeklarowała, iż kierowali się motywacją wewnętrzną, wynikającą z potrzeby doskonalenia się, „stawania się mądrzejszym” lub nawet „lepszemu”, poznawania nowych rzeczy oraz z chęci sprawdzenia się (*czy jeszcze potrafię, czy podołam, czy jestem coś wart...*). Mniejszy odsetek badanych (27%) wskazywał na przewagę bodźców zewnętrznych, postrzeganych zarówno w kategorii nagrody, jak i kary. W tym przypadku ważniejsze od własnego samodoskonalenia są oczekiwania pracodawcy lub poczucie realnego zagrożenia statusu jednostki²¹. Najczęściej badani wskazywali przykłady związane z możliwością uzyskania pracy czy też obietnicę lepszej pracy vs. zagrożenie utratą pracy; uzyskanie wsparcia socjalnego od rodziny lub instytucji vs. pozostawienie samemu sobie; uzyskanie przywileju uczenia się w więzieniu vs. brak przywilejów itp. Pozostali respondenci (11%) wykazywali, iż na podejmowanie decyzji o uczeniu się w celu potwierdzenia kwalifikacji w trybie eksternistycznym miała wpływ zarówno motywacja wewnętrzna, jak i zewnętrzna. W wywiadach w następujący sposób mówili o swoich pogmatwanych drogach życiowych i decyzjach związanych z kontynuacją przerwanej nauki²²:

Respondentka 1: Rzuciłam szkołę w I klasie ogólniaka. Nie dawałam rady – z dojazdami z małej wioski, z nauczycielami, z tym, że jestem głupsza, mniej wiem. Załamalam się. Potem szukałam jakiejś roboty, ale bez wykształcenia to krucho. Wreszcie sama zaczęłam jakoś tak zaglądać do tych moich starych książek i się uczyć. I nawet mnie to jakoś wciągnęło. Teraz postanowiłam sprawdzić, czego się nauczyłam.

Respondent 2: Nie skończyłem technikum i w wieku 18 lat zaciągnąłem się do wojska. Teraz pełnię służbę w Afganistanie. Z wojskiem wiąże swoją przyszłość. Chcę zdać do szkoły oficerskiej, ale do tego potrzebna mi matura. Zaczęłam więc od egzaminów eksternistycznych, żeby zdobyć średnie wykształcenie. Trudno tak przylatywać na kolejne części egzaminu, ale dostałem urlop i chcę zdać wszystko za jednym podejściem – 11 egzaminów. Proszę trzymać kciuki!

Respondentka 3: Wyjechałam z rodzicami do Londynu od razu po gimnazjum. Ale nie było jakoś nacisków, żeby się dalej uczyć. Jak już matka postraszyla, że nie będzie utrzymywała darmozjada, to poszłam na zmywak. Ale różowo nie było. Teraz chce wrócić na stałe do Polski, ale wiem, że też łatwo nie będzie, bo gdzie ja znajdę pracę po gimnazjum? Na takim samym zmywaku jak tam. No więc to mi dało trochę do myślenia i chyba trochę wydorosłałam,

²¹ Jak podaje Włodzimierz Szewczuk (1985), motywacja zewnętrzna, jako tendencja do podejmowania i kontynuowania działań ze względu na pewne konsekwencje, do których one prowadzą (uzyskanie nagrody lub innej uchwytnej korzyści), jest związana z poczuciem, że przyczyna i kontrola działania mają charakter zewnętrzny i nie są zależne od jednostki. Polega ona na wzbudzeniu potrzeb przez stosowanie kar i nagród, informowaniu o możliwościach zawartych w różnego rodzaju sytuacjach i manipulowaniu tymi możliwościami. Motywacja negatywna, zwana ujemną, to mechanizm oparty na różnego rodzaju karach, związany z zachowaniem typu „dążenie od”, który opiera się na unikaniu. Im bliższa jest kara, tym bardziej widoczny jest unik. Powoduje ona u pracownika lęk przed utratą m.in. stanowiska, wysokości dotychczasowej pensji bądź nawet pracy, a tym samym mobilizuje do efektywniejszych działań, głównie w celu uniknięcia kary. Motywacja pozytywna, zwana dodatnią, oparta jest na dodatnich wzmocnieniach. Związana z zachowaniem „dążenie do”, które jest tym silniejsze, im bliższa jest droga do zapowiedzianej nagrody. Motywacja pozytywna ma umożliwić człowiekowi osiągnięcie lepszego niż dotychczas poziomu zaspokojenia potrzeb.

²² Wybór przypadków za: Z. Liseicka, op. cit., s. 23-27.

i postanowiłam zdać te egzaminy na eksterna, a potem zrobię sobie studium kosmetyczne, bo to mnie bardzo interesuje. No, ale teraz to już wiem, że takie samodzielne uczenie się to jest trudne. Zapisałam się też na jakieś kursy, ale tylko ściągnęłam kasę i tyle. Więc teraz uczyłam się z koleżanką i obie zdajemy.

Respondent 4: *Jestem osadzonym w zakładzie karnym. Odsiaduję wyrok 25 lat, mam więc dużo czasu na naukę. W więzieniu nauka to przywilej, bo trzeba się dobrze sprawować, żeby uzyskać zgodę na kształcenie. Warto się o niego starać – w moim przypadku dostęp do książek urozmaica monotonię dnia, pozwala ćwiczyć umysł, budować siebie na nowo. Zagłębiam się w nich. Bardzo dużo czytam. Jako nastolatek niegdyś nie rozumiałem mojej matki, która jest profesorem, co ona widzi w tych książkach, że ciągle w nich ślęczy. Ja wolałem podwórko, potem inne zabawy [w dalszej części rozmowy respondent stwierdził, że w wieku 17 lat uciekł z domu i zaciągnął się do Legii Cudzoziemskiej]. Myślę, że w dużej mierze dzięki temu, że znalazłem w sobie siłę i chęć do zmiany, mam szansę na nowe życie poza murami. Okazało się też, że nauka daje mi wiele satysfakcji i łatwo przychodzi. W poprzedniej sesji zdałem na piątki i szóstkę 10 egzaminów, teraz mam tylko informatykę. Wcześniej nie mogłem korzystać z komputera, ale pokazałem wychowawcom, na co mnie stać, i pozwolili mi na dokończenie serii egzaminów. Mam nadzieję, że teraz już dostanę świadectwo ukończenia liceum, i zabiorę się za maturę. A potem chcę studiować. Dobrze, że nawet takim osobom, jak ja, które mocno zblądziły, daje się szansę na resocjalizację poprzez edukację.*

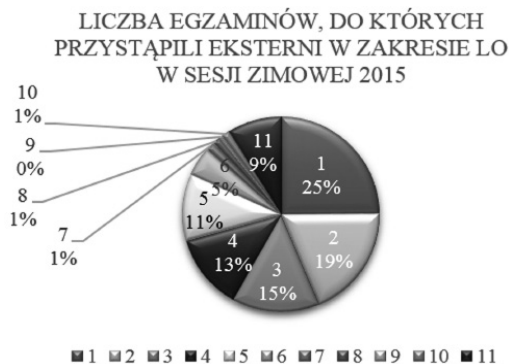
Respondentka 5: *Mam 54 lata, przyjechałam z Niemiec. Tam żyję od wielu lat, tam mam męża. Ale w sercu i w języku nadal jestem Polką. Staram się żyć aktywnie, udzielam się społecznie, ale obecnie moim największym marzeniem jest ukończyć konserwatorium. Gram na wiolonczeli, dużo koncertuję. (Zapraszam panią po egzaminie do hotelu, to zagram specjalnie dla pani, bo z instrumentem się nie rozstaję.) A teraz zamarzyłam sobie, żeby zostać wykwalifikowaną wiolonczelistką. Przede mną więc kolejne etapy kształcenia, a zaczęłam od egzaminów eksternistycznych. Mam więc kolejny cel w życiu. A tak właśnie lubię.*

Respondent 6: *Mam dopiero co skończone 18 lat, dzieciak w drodze, ja nie pracuję i dziewczyna moja też. Nie bardzo lubiałem się uczyć, rzuciłem zawódówkę, ale teraz MÓPS [Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej] mnie ściga, że jak nie zdobędę wykształcenia i nie pójdę do roboty, to zawieszą nam zasiłek. Ja już trochę robiłem na czarno na budowie, trochę układałem glazurę, ale nie mogę potwierdzić tego żadnymi papierami. No więc robię eksternistyczny egzamin z ogólniaka, ale tak naprawdę to byłby sens zrobić jakieś zawodowe kwalifikacje. Coś mi tam mówili w MÓPS-ie jak to zrobić, to może coś zacznę. Jak się dzieciak urodzi, to kasa będzie potrzebna, to nie chcę z tymi z MÓPS-u zadzierać. Nawet są OK., opłacili mi te egzaminy teraz, ale powiedzieli, że jak nie zdam, to drugi raz nie zapłacą. No to mam nadzieję, że zdam, tylko że podobno w ogóle ściągać nie pozwalają.*

Jakie możliwości potwierdzenia rezultatów nieformalnego lub pozaformalnego uczenia się przez całe życie stwarza obecnie polski system edukacji? Zewnętrzne egzaminy eksternistyczne organizowane są dwa razy do roku – w przypadku przedmiotów ogólnokształcących, oraz ustawicznie – w przypadku nowych egzaminów

potwierdzających kwalifikacje w zawodzie. Populacja zdających nie jest tak liczna, jak w czasie, gdy egzaminy organizowały kuratoria (przypomnijmy – wg wskazań NIK było to ok. 300 tys. osób rocznie). Dotychczas nie przekroczyła ona 10 tys. zdających egzaminy z przedmiotów ogólnokształcących z zakresu szkoły podstawowej, gimnazjum, liceum ogólnokształcącego, zasadniczej szkoły zawodowej dla dorosłych oraz potwierdzające kwalifikacje zawodowe w jednym roku.

Na uzyskanie świadectwa ukończenia szkoły (np. liceum ogólnokształcącego) zdający mają 3 lata (6 sesji egzaminacyjnych; w sytuacjach indywidualnych czas ten może zostać wydłużony o kolejne 2 sesje). W przypadku potwierdzenia kwalifikacji w zakresie LO konieczne jest zdanie egzaminów z 11 przedmiotów, dla których wymagania są zbieżne z obowiązującymi podstawami programowymi i standardami wymagań egzaminacyjnych²³. Zdający indywidualnie budują ścieżkę egzaminacyjną, decydując, które przedmioty zdają w danej sesji. Wykres 1 przedstawia wybory dokonane przez zdających w ostatniej sesji (zima 2015). Najczęściej wybierali oni od 1 do 5 przedmiotów; tylko 9% zdających zdecydowało się na zdawanie wszystkich egzaminów w jednej sesji.

Wykres 1. Rozkład ilościowy wyborów egzaminów eksternistycznych w zakresie LO, do których przystąpili zdający w sesji zimowej 2015

Źródło: Dane Centralnej Komisji Egzaminacyjnej.

Odsetek zdanych egzaminów ogółem podano w Aneksie w tabelach 1 i 2. Oscyluje on w przedziale od maks. 100% do min. 51%²⁴. Zdawalność poszczególnych przedmiotów oraz pozytywny wynik potwierdzenia różnych kwalifikacji w zawodzie są w kolejnych sesjach bardzo zróżnicowane. Na wykresie 2 podano uśredniony wskaźnik zdawalności egzaminów eksternistycznych w latach 2010-2015 dla największej populacji zdających egzaminy w zakresie liceum ogólnokształcącego dla dorosłych²⁵. Dane szczegółowe zawarto w Aneksie – Tabela 3.

²³ Od roku 2016 zadania egzaminacyjne z zakresu LO będą odnosić się do nowej podstawy programowej – zob. *Informator o egzaminie eksternistycznym przeprowadzanym od sesji jesiennej 2016 z zakresu liceum ogólnokształcącego (2015)*, Centralna Komisja Egzaminacyjna, Warszawa.

²⁴ Dot. egzaminów z zakresu gimnazjum dla dorosłych przeprowadzanych w sesji zimowej 2008 r.

²⁵ Zdający mają do wyboru jeden z czterech języków nowożytnych: angielski, niemiecki, rosyjski i francuski. Wskaźnik dla języka francuskiego jednakże pominięto z uwagi na małą liczbę (maks. 3) zdających w poszczególnych sesjach egzaminacyjnych.

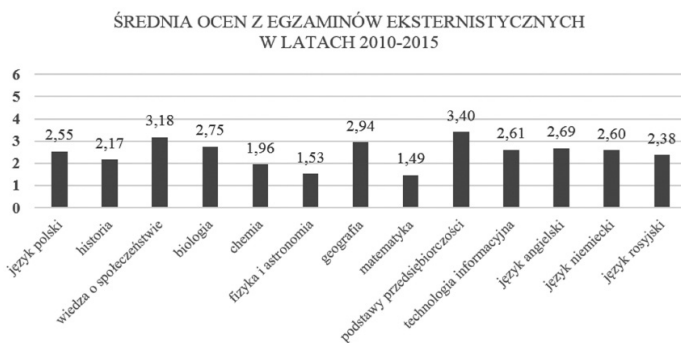

Wykres 2. Średnia zdawalność egzaminów eksternistycznych z poszczególnych przedmiotów w zakresie LO w latach 2010-2015

Źródło: Dane Centralnej Komisji Egzaminacyjnej.

Egzamin z przedmiotów ogólnokształcących uważa się za zdany w przypadku, gdy zdający otrzyma minimum 30% punktów możliwych do uzyskania w teście egzaminacyjnym. Aby zdać egzamin potwierdzający kwalifikację w danym zawodzie, należy uzyskać co najmniej 50% punktów możliwych do uzyskania z części pisemnej i co najmniej 75% punktów z części praktycznej.

Egzamin potwierdzający kwalifikację w zawodzie oceniany jest w punktach. Oceniając egzaminy eksternistyczne z przedmiotów ogólnokształcących, stosuje się skalę szkolną – od oceny niedostatecznej po celującą. Analiza danych Centralnej Komisji Egzaminacyjnej dowodzi, iż średnia uzyskiwanych ocen nie jest najwyższa (zob. wykres 3, szczegółowo – Aneks. Tabela 4).

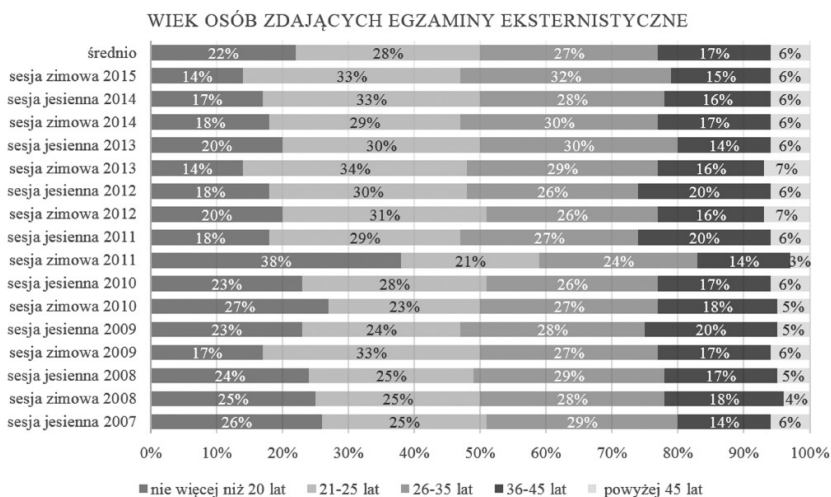

Wykres 3. Średnia ocen z egzaminów eksternistycznych w zakresie liceum ogólnokształcącego dla dorosłych w latach 2010-2015

Źródło: Dane Centralnej Komisji Egzaminacyjnej.

Zdający za najtrudniejsze do zdania uważają przedmioty ścisłe – matematykę, fizykę i chemię. Z kolei współczynnik zdawalności oraz średnia ocen świadczą o tym, iż eksterni nieźle orientują się w podstawach przedsiębiorczości oraz wiedzy o społeczeństwie. Zdarzają się indywidualne przypadki i ocen celujących, i bardzo wysokich wyników zdającego ze wszystkich zdawanych przedmiotów.

Eksterni to osoby od 18. do ponad 60. roku życia. Wśród zdających egzaminy z przedmiotów ogólnokształcących, jak podano na wykresie 4, dominują ludzie młodzi, od 18 do 35 lat, stanowiąc średnio 78% populacji. Zdający mają więc zazwyczaj niewielką przerwę w edukacji. Odnotowano jednakże przypadki, gdy pauza w uczeniu się wynosiła kilkadziesiąt lat (np. zdający egzaminy 65-latek ukończył ośmioklasową szkołę podstawową 50 lat wcześniej).

Wykres 4. Wiek osób zdających zewnętrzne egzaminy eksternistyczne w latach 2007-2015

Źródło: Dane i sprawozdania Centralnej Komisji Egzaminacyjnej.

Zdający chętnie podkreślają, iż decyzja o powrocie na ścieżkę edukacyjną, choć często trudna w realizacji, dała im poczucie satysfakcji i umocniła w przekonaniu, że warto się trudzić. Jak twierdzą sami zainteresowani, *jak ktoś chce się uczyć (...), egzaminy eksternistyczne to chyba najlepsza forma z możliwych. (...)* Osoby, które przez nie przebrną, mogą być naprawdę z siebie dumne²⁶. Dogłębnie potwierdzają to także inne wypowiedzi z forum tematycznego *Egzaminy eksternistyczne*²⁷:

²⁶ Wypowiedź osoby o nicku gość z 11 lutego 2015 r. Zob. http://f.kafeteria.pl/temat/fl/egzaminy-eksternistyczne-lo-p_4546203/276 [dostęp: 17.03.2015].

²⁷ http://f.kafeteria.pl/temat/fl/egzaminy-eksternistyczne-lo-p_4546203/276 [dostęp: 17.03.2015]. Zachowano oryginalną pisownię i stylizację. Usunięto emoticony. Wykorzystano najnowsze wypowiedzi – wyłącznie z 2015 r.

gość 2015.03.16 [11:54]

Też bym chciał znowu podchodzić do takich egzaminów. Kurcze to miało swój niepowtarzalny klimat. Kilku super ludzi poznałem dzięki egzaminom. Najpierw na kursie przygotowawczym który organizowała jedna firma u nas w mieście, chodziłem pół roku na zajęcia i poznałem fajnych ludzi. A potem jak zdawałem egzaminy to też poznałem taką fajną dziewczynę, z którą zawsze rozmawialiśmy przed każdym egzaminem. Zawsze życzyliśmy sobie w żartach żeby już się nie zobaczyć, bo to będzie oznaczać, że już wszystko zdane. Ehh to były czasy. Trzy lata minęły odkąd wszystko zdałem.

gość 2015.03.16 [12:21]

To tak ja. Tęsknię za tamtym czasem. Przyjemnie wspominałam wstawanie wcześniej rano kiedy jeszcze ciemno, chodzenie tymi samymi drogami do szkoły, mijanie placu zabaw na którym siedziałam przed pierwszym egzaminem z fizyki bo miałam jeszcze dużo czasu i postanowiłam nakarmić gołębie.

Ci sami ludzie których widziałam na każdym egzaminie, pewien chłopak który mi się spodobał, a także ci ludzie którzy wpuszczali na sale i pilnowali a byli bardzo mili i sympatyczni (pamiętam jak na ostatnim egzaminie sobie myślałam że widzę ich po raz ostatni). Moja ławeczka w której siedziałam za każdym razem i ten moment kiedy otwieram arkusz i nie mogę się doczekać co tam w nim zobaczę.

Dobrze pamiętam też mój mały stres przed pierwszym egzaminem ale nie dlatego że się go bałam tylko dlatego że będę w nowym miejscu którego nie znam (bałam się że się gdzieś zgubie) oraz jak to będzie wszystko wyglądało, w jakiej sali będą się odbywać egzaminy, gdzie będę mogła zostawić telefon i czy przypadkiem się jakoś nieodpowiednio nie ubrałam. Później pamiętam jak się czułam wspaniale bo okazało się że ten egzamin z fizyki wcale taki trudny dla mnie nie był i wiedziałam że na pewno mam go zdany. Dodatkowo ten dzień był wtedy wyjątkowo ciepły i słoneczny co także budzi przyjemne wspomnienia.

Pamiętam też jak miałam wątpliwości czy dobrze zrobiłam decydując się na tą formę ukończenia szkoły, jak się bałam, że nie dam rady, że się nie nauczę, że nie poradzę sobie z tą fizyką czy matematyką. Teraz widzę że to była najlepsza decyzja w moim życiu.

gość 2015.03.16 [18:08]

To tylko teraz tak masz a potem jak już zaliczysz i dostaniesz świadectwo to będzie ogromna radość. A jeszcze potem przyjdą wspomnienia. Jeszcze ta radość, że człowiek osiągnął to tylko i wyłącznie swoją ciężką pracą i to dążenie do celu, to jest coś wspaniałego. Ja np. podchodziłem do tego typu egzaminów po 9 letniej przerwie od szkoły. Nic nie pamiętałem, musiałem wszystkiego się uczyć samemu. To potem jak zdałem w trzech sesjach to radość była ogromna.

MatiitaM 2015.03.17 [10:32]

Zgadzam się z tym co piszecie. Eksterny to fajna atmosfera. Zupełnie inna otoczką temu towarzyszy niż przy jakichkolwiek innych egzaminach. Mimo że idąc tam w większości ludzie raczej się nie znają. Wymiany spostrzeżeń z innymi zdającymi, pytanie tych doświadczonych jakie pytania były

z danego przedmiotu itp. Ja być może jeszcze na sesję październikową przyjadę. Dla mnie te wyjazdy na eksterny są fajne bo wyprawa na eksterny to najdłuższy dystans jaki pokonałem swoim samochodem, potem kwaterowanie w hotelu i rano spotkanie z niektórymi znajomymi z poprzednich sesji.

Łomża 2015 2015.02.21 [06:37]

Gościu napisał: «co innego w informatorach i co innego na testach». A co Kolego myślałeś? Naprawdę chciałbyś, żeby CKE dawała pytania typu: Co się stanie jeśli wypuścisz jabłko z ręki? Poleci do góry czy w kierunku ziemi? Chciałbyś zdać liceum bez wysiłku? Pragniesz, żeby ludzie śmiali się, bo zdobyłeś wykształcenie po proście? Żeby mówili, iż wykształcenie przez egzaminy eksternistyczne, jest gorsze od liceum, że nie jest to prawdziwe średnie? Ktoś wcześniej napisał, że wczorajsze pytania z fizyki były łatwe. Przyznam, że nie były najtrudniejsze, ale podkreślam, że zawsze rozumiałem fizykę. Dla innych mogły być bardzo trudne.

gość 2015.02.11 [20:20]

W normalnej szkole dostajesz oceny za wezwanie do biurka, przy tablicy, na klasówkach, za zadania domowe. Materiał jest robiony stopniowo, spokojnie przygotowujesz się do niego na lekcjach i powtarzasz w domu. Nawet jak masz pałę to jak nauczyciel spoko to Ci każe napisać klasówkę, poprawisz i masz dwa. A tutaj sprawa jest o wiele trudniejsza, bo jak ktoś nie miał styczności z materiałem, to musi całe 3 lata liceum się nauczyć. Na egzaminach nigdy nie wiadomo jakie pytania się trafią, więc logicznie myśląc trzeba uczyć się wszystkiego. Osobiście nie uważam, żeby egzaminy eksternistyczne były gorsze. Ba śmiem twierdzić, że osoby które przez nie przebrną mogą być naprawdę z siebie dumne. To ciężka praca nad sobą która potęguje sukcesem. Pamiętam moją radość jak zaliczyłem wszystkie egzaminy i przyszło świadectwo. Jeden z najpiękniejszych dni w moim życiu. To nawet w szkołach wieczorowych mają o wiele, wiele łatwiej. Brat chodził do wieczorówki to mówił mi jak to tam wyglądało. Byle baranowi na siłę naciągali na dopuszczający żeby tylko zaliczył. Zaliczenia pisali przy otwartych książkach, z tabletkami w rękach i wszystko z neta przepisywali. Za zadania domowe dostawali piątki i tak o to tym sposobem wszyscy przechodzili. Z tym, że do takiej szkoły musisz chodzić regularnie i mieć ileś tam % obecności, bo jak nie chodzisz to cię wywalają. Ale łatwiej o wiele jest to liceum zdać. Natomiast w formie eksterna jest tak, że się uczysz sam w domu, chyba, że zapiszesz się do tych pozał się Boże szkólek/kursów, co to oferują liceum w rok. Nie dajcie się na to nabrać, ja się nabrałem i podpisałem umowę na pół roku. Kosztowało mnie to 550 zł a nic z tego nie miałem. Na lekcjach przerabialiśmy takie głupoty, że łeb pęka. Potem już dalej nie podpisałem umowy tylko uczyłem się sam w domu. Generalnie jak ktoś chce się uczyć zdobyć wiedzę i uzyskać średnie wykształcenie, to egzaminy eksternistyczne to chyba najlepsza forma z możliwych, przynajmniej dla mnie.

*

Egzamin eksternistyczny to w polskim systemie oświaty jedyny sposób walidacji i potwierdzenia kwalifikacji nabytych w drodze nieformalnej lub pozaformalnej edukacji z zakresu kształcenia ogólnego na poziomie II, III i IV etapu edukacyjnego (od szkoły podstawowej poprzez gimnazjum, zasadniczą szkołę zawodową po liceum ogólnokształcące). W przypadku kwalifikacji zawodowych można je

potwierdzić albo przystępując do egzaminów zewnętrznych, albo zdając egzamin czeladniczy lub mistrzowski w cechu rzemieślniczym. 42% badanych zdających egzaminy eksternistyczne z zakresu LO zadeklarowało, iż zdobycie wykształcenia średniego to jedynie droga do celu, gdyż 82% z nich chce zdawać maturę, a 76% – studiować²⁸. Tym samym można z przekonaniem stwierdzić, iż polski model uczenia się pozaformalnego bądź nieformalnego, samouczenia się (*self-directed learning*)²⁹, którego rezultaty potwierdza się poprzez przystąpienie do egzaminów eksternistycznych, jest nie tylko drożny, ale też staje się wartością samą w sobie.

ANEKS

Tabela 1. Liczba osób zdających zewnętrzne egzaminy eksternistyczne w latach 2007-2015 z przedmiotów ogólnokształcących w zakresie szkoły podstawowej dla dorosłych (SP), gimnazjum dla dorosłych (G), liceum ogólnokształcącego dla dorosłych (LO) i zasadniczej szkoły zawodowej dla dorosłych (ZSZ)

Zdający egzaminy eksternistyczne z zakresu kształcenia ogólnego	Liczba zdających				Zdawalność (%)			
	SP	G	LO	ZSZ	SP	G	LO	ZSZ
sesja jesienna 2007*	1	9	1234	-	100,00	66,66	54,00	-
sesja zimowa 2008	2	13	1608	-	75,00	51,33	69,17	-
sesja jesienna 2008	4	21	1940	-	90,00	69,46	68,86	-
sesja zimowa 2009	8	18	2653	-	79,29	77,56	75,50	-
sesja jesienna 2009	5	32	1587	-	69,79	64,31	64,08	-
sesja zimowa 2010	13	44	2167	-	72,22	60,64	66,14	-
sesja jesienna 2010	11	32	1478	-	78,57	77,82	65,43	-
sesja zimowa 2011	6	48	1301	-	75,00	70,18	77,42	-
sesja jesienna 2011	8	49	1388	-	81,66	73,20	64,36	-
sesja zimowa 2012	7	48	889	0	100,00	78,33	74,64	-
sesja jesienna 2012	6	36	1196	0	77,43	75,75	76,22	-
sesja zimowa 2013	2	39	1169	0	100,00	79,30	76,22	-
sesja jesienna 2013	5	42	886	0	83,20	81,00	72,93	-
sesja zimowa 2014	3	51	886	0	91,66	65,73	91,32	-
sesja jesienna 2014	3	34	769	6	100,00	74,45	78,69	84,81
sesja zimowa 2015	2	34	788	3	91,66	81,10	77,38	86,36

*W 2007 r. przewidziano jedną sesję egzaminacyjną w grudniu, a w niej egzaminy z zakresu szkoły podstawowej, gimnazjum oraz liceum ogólnokształcącego dla dorosłych, obejmujące jedynie następujące przedmioty: język polski oraz historia i społeczeństwo (szkoła podstawowa), język polski, historia i wiedza o społeczeństwie (gimnazjum oraz liceum ogólnokształcące).

Źródło: Dane i sprawozdania Centralnej Komisji Egzaminacyjnej.

²⁸ Z. Lisiecka, op. cit., s. 27.

²⁹ W literaturze polskiej i anglojęzycznej funkcjonuje szereg określeń dotyczących samokształcenia, takich jak: autoedukacja, samoedukacja, samonauczanie, samokierowane kształcenie, autonomiczne uczenie się, autodydaktyka, projektowanie uczenia się, studia niezależne, uczenie się otwarte. Pojęcia te nie do końca są synonimami – każde z nich kładzie bowiem akcent na nieco inny aspekt samodzielnej nauki. Za J. Półturzyckim (2002) można zdefiniować proces samokształcenia jako *proces uczenia się prowadzony świadomie, z możliwością wykorzystania różnych form pomocy innych osób lub instytucji. Jest to proces samodzielnie prowadzonego uczenia się, którego cele, treść, formy, źródła i metody dobiera i ustala osoba ucząca się.*

Tabela 2. Liczba osób zdających zewnętrzne egzaminy potwierdzające kwalifikacje w zawodzie w latach 2012-2014

Zdający egzamin potwierdzający kwalifikacje w zawodzie:	Liczba zdających		Zdawalność (%)	
	wszyscy	w tym: eksterni	wszyscy	eksterni
r. szk. 2012/2013	26580	497	58,76%	85,71%
r. szk. 2013/2014 (stara formuła egzaminu)	145348	1902	67,95%	85,43%
r. szk. 2013/2014 (nowa formuła egzaminu)	444	250	93,69%	92,40%

Źródło: Dane i sprawozdania Centralnej Komisji Egzaminacyjnej.

Tabela 3. Zdawalność egzaminów eksternistycznych w zakresie liceum ogólnokształcącego dla dorosłych w latach 2010-2015

Sesje	j. pol.	historia	wiedza o społ.	biologia	chemia	fizyka i astron.	geografia	matematyka	podst. przedsiębior.	techn. inform.	j. ang.	j. franc***	j. niem.	j. ros.
zimowa 2010	71%	79%	96%	96%	81%	22%	78%	17%	95%	66%	76%	100%	57%	88%
jesienna 2010	79%	77%	96%	99%	68%	38%	61%	33%	100%	74%	72%	-	39%	80%
zimowa 2011	62%	70%	98%	98%	67%	44%	97%	52%	92%	75%	58%	100%	86%	83%
jesienna 2011	69%	70%	97%	85%	66%	30%	96%	26%	100%	59%	61%	-	63%	79%
zimowa 2012	65%	65%	98%	94%	67%	46%	96%	14%	94%	76%	63%	100%	81%	86%
jesienna 2012	99%	66%	96%	89%	78%	47%	96%	66%	97%	70%	75%	0%	64%	78%
zimowa 2013	95%	90%	97%	92%	79%	62%	98%	61%	100%	77%	72%	0%	62%	83%
jesienna 2013	99%	66%	96%	89%	78%	47%	96%	66%	97%	70%	75%	0%	64%	78%
zimowa 2014	88%	77%	98%	95%	68%	52%	83%	31%	91%	75%	72%	75%	75%	61%
jesienna 2014	98%	94%	99%	74%	60%	60%	99%	30%	99%	81%	77%	-	80%	72%
zimowa 2015	91%	94%	99%	99%	42%	57%	100%	22%	100%	76%	74%	-	83%	69%
średnio	83%	77%	97%	92%	69%	46%	91%	38%	97%	73%	70%	34%	69%	78%

* Od roku 2016 – fizyka.

** Od roku 2016 – informatyka.

*** Egzamin z języka francuskiego był zdawany maksymalnie przez 3 osoby w jednej sesji.

Źródło: Dane i sprawozdania Centralnej Komisji Egzaminacyjnej.

Tabela 4. Średnia ocen z egzaminów eksternistycznych w zakresie liceum ogólnokształcącego dla dorosłych w latach 2010-2015

Sesja	jęz. pol.	historia	wiedza o społ.	biologia	chemia	fizyka i astron.	geografia	matematyka	podst. przedsiębior.	techn. inform.	jęz. ang.	jęz. franc.	jęz. niem.	jęz. ros.
zimowa 2010	2,14	2,14	2,82	2,87	2,12	1,26	2,18	1,20	3,12	2,20	2,57	5,00	2,11	2,64
jesienna 2010	2,40	2,12	3,22	3,06	1,83	1,43	1,79	1,40	3,71	2,65	2,63	-	1,92	2,47
zimowa 2011	1,99	1,92	3,13	3,07	2,03	1,52	2,88	1,70	2,76	2,93	2,39	-	2,45	2,50
jesienna 2011	2,15	1,99	3,3	2,38	1,78	1,36	3,25	1,33	3,91	2,15	2,2	4,00	2,25	2,57
zimowa 2012	2,01	1,87	2,98	2,52	1,95	1,53	2,81	1,21	3,00	2,95	2,33	2,85	2,96	2,01
jesienna 2012	2,31	2,47	3,42	3,32	1,77	1,17	3,02	1,36	3,36	2,60	2,71	2,67	2,18	2,31
zimowa 2013	2,98	2,27	3,20	2,61	2,16	1,79	3,50	1,86	3,77	2,83	2,75	2,67	2,52	2,98
jesienna 2013	3,31	1,94	2,87	2,34	2,35	1,67	3,10	2,00	3,55	2,53	2,89	2,44	2,22	3,31
zimowa 2014	2,71	2,29	3,09	2,96	2,11	1,64	2,63	1,51	3,43	2,66	3,03	2,63	2,00	2,71
jesienna 2014	3,10	2,45	3,49	2,05	1,89	1,77	3,52	1,43	2,94	2,78	2,87	2,72	1,94	3,10
zimowa 2015	2,92	2,38	3,43	3,03	1,57	1,67	3,66	1,35	3,88	2,48	3,18	3,91	2,15	2,92
średnio	2,55	2,17	3,18	2,75	1,96	1,53	2,94	1,49	3,40	2,61	2,69	3,21	2,60	2,38

Źródło: Dane i sprawozdania Centralnej Komisji Egzaminacyjnej.

Bibliografia

1. Bacía E., (2012), *Jak potwierdzać kompetencje zdobyte na drodze pozaformalnej i nieformalnej?* „Trendy”, 4/2012, s. 64-68.
2. *Badanie stosowanych procedur potwierdzania efektów uczenia się osiągniętych na drodze edukacji pozaformalnej i uczenia się nieformalnego* (2012), IBE, Warszawa.
3. *Informacja o wynikach kontroli organizacji egzaminów eksternistycznych w systemie oświaty* (2006), Najwyższa Izba Kontroli, Warszawa, http://www.nik.gov.pl/kontrola/wyniki-kontroli/nik/pobierz,px_2005025x.pdf,typ.k.pdf.
4. Białecki I., (2010), *Wykluczenie edukacyjne*, [w:] *Ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce* (2010), Raport krajowy Polskiej Koalicji Social Watch i Polskiego Komitetu European Anti-Poverty Network, Warszawa.
5. Chłoń-Domińczak A. i in., red., (2014), *Uwarunkowania decyzji edukacyjnych. Wyniki pierwszej rundy badania panelowego gospodarstw domowych*, IBE, Warszawa.
6. Ciechański J., *Procesy „boloński” i „kopenhaski” w europejskiej strategii kształcenia i szkolenia* [w:] Halizak E., red., (2004), *Polityka zagraniczna i wewnętrzna państwa w procesie integracji europejskiej*, Brandt, Bydgoszcz, s. 327-354.
7. B Ciżkowicz B., (2009), *Wyuczona bezradność młodzieży*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz.
8. Ciżkowicz B., (2007), *Bezradność intelektualna a styl wyjaśniania zdarzeń* [w:] *Czego obawiają się ludzie? Współczesne zagrożenia społeczne – diagnoza i przeciwdziałanie* (2007), Libiszowska-Żółtkowska M., red., Warszawa, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, s. 180-187.

9. Jarosz M., red. (2008), *Wykluczeni. Wymiar społeczny, materialny i etniczny*, ISP PAN, Warszawa.
10. Kozarzewski P., (2008), *Wykluczanie edukacyjne*, [w:] *Wykluczeni*, M. Jarosz, red. (2008), ISP PAN, Warszawa.
11. Kraśniewski A., 2009, *Proces Boloński – to już 10 lat*, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa.
12. Kwieciński Z., (2002), *Wykluczanie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń.
13. Lisiecka Z., (2008), *Portret eksterna*, Centralna Komisja Egzaminacyjna, Warszawa.
14. Muras M., (2006), *Wykluczanie i integracja społeczna a rozwój zrównowagony*, [w:] *Wykluczanie i integracja społeczna w Polsce. Ujęcie wskaźnikowe* (2006), UNDP i MPiPS, Warszawa.
15. Narwojsz H. i in., (2008), *Walidacja kompetencji nieformalnych uzyskanych poprzez doświadczenie w pracy. Metodyka – Procedury – Dokumentacja*, Warmińsko-Mazurski Zakład Doskonalenia Zawodowego, Olsztyn.
16. OECD (2012), *Better Skills, Better Jobs, Better Lives: A Strategic Approach to Skills Policies*, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264177338-en> lub https://skills.oecd.org/documents/OECDskills_StrategyFINALENG.pdf.
17. *Perspektywa uczenia się przez całe życie* (2013), http://men.gov.pl/wp-content/uploads/2013/09/perspektywy_uczenia_sie_przez_cale_zycie.pdf.
18. Sawiński Z., (2008), *Zmiany systemowe a nierówności w dostępie do wykształcenia*, [w:] Domański H., red., (2008), *Zmiany stratyfikacji społecznej w Polsce*. IFiS PAN, Warszawa.
19. Półturzycki J., (2002), *Dydaktyka dla nauczycieli*, Novum, s. 209-210.
20. *Sprawozdanie z przebiegu egzaminu potwierdzającego kwalifikacje w zawodzie w 2013 roku (nowa formuła egzaminu)* (2014), Centralna Komisja Egzaminacyjna, Warszawa.
21. *Sprawozdanie z osiągnięć zdających egzamin potwierdzający kwalifikacje w zawodzie w roku szkolnym 2013/2014* (2014), Centralna Komisja Egzaminacyjna, Warszawa.
22. *Osiągnięcia zdających egzaminy eksternistyczne w roku szkolnym 2012/2013* (2013), Centralna Komisja Egzaminacyjna, Warszawa, <http://www.cke.edu.pl/index.php/egzaminy-eksternistyczne-left/liceum-ogolnoksztalcace/27-egzaminy-eksternistyczne/243-informacje-o-wynikach>.
23. *Sprawozdania z egzaminów eksternistycznych w sesji jesiennej 2013 oraz 2014* (2013; 2015) oraz *Sprawozdania z egzaminów eksternistycznych w sesji zimowej 2014 oraz 2015* (2014; 2015), Centralna Komisja Egzaminacyjna, Warszawa, <http://www.cke.edu.pl/index.php/egzaminy-eksternistyczne-left/liceum-ogolnoksztalcace/27-egzaminy-eksternistyczne/243-informacje-o-wynikach>.
24. Szewczuk W., red., (1985), *Słownik psychologiczny*, Wiedza Powszechna, Warszawa – tu: definicje motywacji.
25. UE (2000), *Presidency Conclusions: Lisbon European Council*, 23 and 24 March 2000.
26. www.cke.edu.pl/egzaminy-eksternistyczne.